

Máté-Tóth András

VALLÁSI IDENTITÁSFAKTOROK

IDENTITÁS-PROBLÉMA FŐ TERÜLETEI AZONOSULÁS – „IDEM”

Az identitás kifejezés a latin „idem” szóra vezethető vissza, ami annyit jelent, azonos, ugyanaz. Filozófiai megközelítésben két objektum akkor mondható identikusnak, azonosnak, ha bizonyos szempontból az összes jellemző tulajdonságuk megegyezik egymással. Más szóval élve, nincsen közöttük ellentmondás. Pszichológiai megközelítésben az identitás az önkép és az objektum asszimilációját jelenti. Az objektum lehet másik személy, tárgy, intézmény, eszme, mítosz stb. Az identifikáció kétirányú folyamat a személy önértelmezésében: aktív, amelyben a személy önmagát azonosítja valamely rajta kívüli objektummal, vagy passzív, amely során valamely számára külső valóság révén azonosítódik. Minthogy sem az egyik, sem a másik úton nem érhető el tökéletes azonosulás – hiszen annak révén a folyamathoz szükséges különállás megszűnne, az identifikáció mindig asszimilációs célkitűzés marad. Minél jelentősebb a személy önértelmezése számára az adott asszimilációs cél, annál inkább él teljes mértékben annak megvalósulásáért. Ennek folyamán a célhoz vezető úttól eltérítő tulajdonságokat akár ki is takarja maga elől, hogy a fantáziájában jelen lévő identitást egyre inkább megvalósultnak tekinthesse. A kitakarás egyik technikája az asszimilációs céltól való eltérés áthelyezése más személyekre vagy csoportokra, miáltal a tőlük való elhatárolódással a saját azonosság tovább erősíthető. Minden identifikáció az asszimiláció mellett, azzal párhuzamosan szükségképpen jelent disszimilációt is.

Identitás vonatkozásában nem csak személyről, egyedi individuumokról lehet szó, hanem közösségekről is: kollektív identitás. A személy döntések és ígéretek során csatlakozik valamely közösséghez, amelynek törekszik teljes mértékben osztani jellemzőit. Az ilyen azonosulásnak tág értelemben vallási jellegzetessége van, hiszen valamely közösség által megjelenített és megkövetelt eszme és szabályrendszerhez való rituális csatlakozásról van szó – akkor is, ha az adott csoport

vagy közösség nem kifejezetten vallási. Ebben az értelemben politikai vallásról beszélhetünk, amelynek szintúgy konfesszionális jellege van, mint a hagyományos értelemben vett vallásnak, és következményei is hasonlóak.

A különböző tárgyakkal illetve közösségekkel való kölcsönös hatásban kialakuló identitás dinamikája általában változó, szélsőséges esetben azonban megcsontosodhat, amely gátat vet a további fejlődésnek. Az identitás formálódásában kulcsfontosságú tényező a folyamat-jelleg. Amennyiben valamely identitás megcsontosodott, megrögzött mítosszá alakul, ez a folyamat megreked.

Az identitás alakulása koronként és régióként eltérő. Maga az identitás igénye alapvetően emberi igény, egyetemesnek is tekinthető. Ám az adott társadalmi és kulturális közeg, amelyben formálódik, amelyben az asszimilációs folyamat zajlik, értelemszerűen magán hordozza annak jellegzetességeit. Amióta modern értelemben vett személyről, majd később annak identitásáról a tudományok reflektálnak, az identitások különböző korszakait elkülönítik. Ennek alapján beszélhetünk modern és poszt-modern identitásról.

ERETNEKSÉG KÉNYSZERE

Az identitás problematikája a XX. sz. közepétől kezdve vált a tudományos érdeklődés, Erikson elmélete révén elsősorban a szociálpszichológia, egyik leginkább tárgyalt témájává. A modern európai kulturális folyamatok és a II. világháború szörnyűségei végleg megbontották azt a közeget, amelyben a személy és a kisebb nagyobb társadalmi csoportok kiegyensúlyozott dinamikával alakulhattak. Az identitás kimunkálása Eikson megfigyelései szerint beleütközik a társadalmi realitás szétesett közegébe, ami miatt az azonosulási folyamat kisiklik és patológiássá válik. Az „erős én” számára nélkülözhetetlen a támogató közeg, amely identitásában erősíti, s amennyiben ez a közeg destruktívvá, kaotikussá válik, nem képes ellátni ezt a szerepet.

Az a folyamat, amelyben a hagyomány struktúrái meginogtak, egyre nagyobb mértékben terhelte meg a személyt. Megbomlott az önmeghatározás és a közel általi meghatározottság, az autointerpretáció és a heterointerpretáció közötti viszonylagos harmónia. Az egzisztencialista filozófusok és az érzékeny lelkű művészek által már a századelőn felvetett egyetemes bizonytalanság a század közepére az európai ember általános tapasztalatává vált. Amikor az identitás forrásairól beszélünk, a vallási vonatkozások a viszonylagosan homogén hagyományok gyökeres megváltozása miatt érdemelnek kiemelt figyelmet.

Peter L. Berger, bécsi származású bostoni szociológus, akit a kortárs szociológia egyik legnagyobb alakjának tekintenek, Thomas Luckmannal írt alapvető tudásszociológiai művében a valóság társadalmi szerkezetéről értekezve kifejti azt a folyamatot, amely során a hagyományok belsővé tétele és a személyes meggyőződések kifejezése társadalmat teremt. Olyan értelmezési struktúrákat (Sinnstruktur), amelyek alapokat szolgáltatnak a nagy és kis méretekre adott válaszok személyes megtalálására. Az identitás kialakításának és fenntartásának dinamikus folyamata során az értékek egyszerre öröklöttek, kritikusan asszimiláltak és viszonylagos normativitással objektiváltak. Egyszerre igaz a tétel, miszerint az ember a társadalom terméke, hiszen a hagyományok közege nélkül nem lenne képes saját identitását kialakítani és az ezzel látszólag szemben álló tétel, miszerint a társadalom az ember terméke, hiszen az interiorizált hagyományok saját arcúvá válnak, valamint a cselekvés és a nyelv révén új módon tárgyiasulnak, alakítván a hagyományfolyam jellegzetességeit. (Berger & Luckmann, 1975)

Berger ennek a folyamatnak a világgépre, vallási meggyőződésre, szocializációra koncentrált kifejtését több művében is részletezte, melyek közül az egyik az „Eretnekség kényszere” (The heretical imperative) címmel jelent meg. (Berger, 1979)

Hagyományból a döntés felé – azonosulás mással

A vallási meggyőződés individualizálódik, vagyis egyre kevésbé jelent magától értetődőségeket, s egyre inkább az egyén személyes mérlegelése, döntése lesz az, ami alapján kialakítja saját vallását. Az eretnekség a hagyományos és a vallási közösség által valamilyen szintű és módú normativitással előírt hittartalmakkal szembeni, azokat viszonylagossá tévő felfogást és magatartást jelent. Az egyén döntésének a tere és egyben súlya, felelőssége is megnövekszik, s ezzel párhuzamosan a vallási hagyományok rendszere részben alárendelődik ennek a döntési folyamatnak. Az említett könyv címében a „kényszer” kifejezés legalább annyira jelentős, mint az eretnekség kifejezése. Ugyanis az egyén ebben a folyamatban rákényszerül a döntésre. A társadalmi szintű változások oldaláról megközelítve a hagyomány felbomlásáról beszélhetünk, az egyén oldaláról beszélve pedig kikerülhetetlen döntési helyzetről, kényszerről. A vallási hagyományokhoz viszonyítva tehát eretnekségről és kényszerről van szó, amelyet a szerző alapján értékelés nélkül ír le, nem valamiféle ideális állapot hanyatlásának tekinti, hanem új világnézeti és vallási közegnek, melyben a társadalom és benne az ember történik.

Fontos hangsúlyozni a döntés-centrikus paradigma, egyetemesnek tűnő meghatározó erejének alapvetően értékmentes tárgyalásmódját. Az egyéni döntés jelentőségének megnövekedése, az egyénnek a társadalmi intézményekhez, hagyományokhoz való döntés alapú hozzáállása vagy a társadalom felől közelítve a hagyományok homogenitásának felbomlása, a kultúra alapvetően plurális és kínálati alakra helyeződése első megközelítésben pusztán kereteket és viszonyulási rendszereket jelez. S ennek az összetett folyamat együttesnek második lépésben valamely indokolt szempontot érvényesítve különböző értékelése lehetséges. Ám mielőtt erre vállalkoznánk, a leírás árnyaltságát, a benne fellelhető dinamikák sokrétűségét normatív visszafogottsággal kell szemlélünk. Az elhamarkodott értékelések az összetett valóságot csak látszólag teszik egyértelműen érthetővé. Valójában az elfogadhatatlan vagy meg nem értett területeket kizárják és a tágabb teret nyitó lehetőségeket a normák falaival sikátorokká szűkítik.

Azonosulás másképpen, más útvonalon

A modernitás és az individualitás szociokulturális miliójében vetődött fel, majd vált általánossá az identitás problematika. Miközben a korábbi korszakokban a közeggel való azonosulás magától értetődő volt, a kulturális és vallási pluralizmus korszakában megkérdőjeleződött. Követve az értékmentes megfogalmazást, azt mondhatjuk: az identitás másképpen, a korábbitól eltérően zajló azonosulási folyamat eredménye, amelyben mind az egyén, mind a társadalmi közeg megváltozott kihívásokkal szembesül.

IDENTITÁSALAKÍTÁS MULTIFOKÁLIS KÖZEGE

Korunkban az identitás megalkotásának közege, nem csak akkor, ha annak vallási dimenzióját elemezzük, de ebből a szemszögből különös egyértelműséggel látható módon, alapvetően és radikálisan plurálissá vált. Ez a pluralizmus az egyén oldaláról, mint vallási kereslet ragadható meg, a vallási intézmények és hagyományok oldaláról pedig mint kínálat. Ebben a vallás-piaci helyzetben az egyén saját maga alkotja meg vallási meggyőződésének elemeit. Választásában természetesen részben kötődik bizonyos szocializációs komponensekhez, a családban, iskolában, különböző társaságokban és a médiafogyasztás során számára megnyílt lehetőségekhez. Másrészt ezek a hagyományörökségek nem kötik meg, nem je-

lentenek számára mércét. Inkább változó igényeire és ízléseire figyelve keres és válogat. Eközben az elköteleződés jellege és mértéke is megfelelően differenciált. Választásai az eseti érdeklődéstől az elkötelezett csatlakozásig terjednek, lejáratauk hosszabb rövidebb idejű lehet és keveredhetnek bennük az exkluzivitások és az inkluzivitások. A szociológia találóan patchwork vallásosságnak nevezi ezt a differenciált vallásosságot, amely tehát az egyén viszonylag szabad választásai alapján jön létre, s melyben az átmeneti és az állandó elemek keverednek, áthelyeződnek.

A kínálat oldaláról közelítve a vallási közösségek és hagyományok részben egymással versenyezve a kulturális tér kitöltéséért, törekednek karakteresen prezentálni és pozicionálni értékeiket. Azokat a kínálatokat és ajánlatokat, melyekkel szemben a modern, kereső ember megfogalmazhatja saját identitását, és az intézményhez történő csatlakozása esetén maga is képviselőjévé és misszionáriusává válhat. Különösen azok a vallási intézményeket érinti erőteljesebben a valláspiaci viszony, melyek az adott társadalomban hosszú időn keresztül elsődlegesen határozták meg a plauzibilitási struktúrákat, vagyis azokat az orientációs rendszereket, melyek a fennálló személyes és társadalmi kozmoszban a magától értetődöttség alapjait jelentették. A piaci viszonyokra tekintettel hagyományaikból válogatniuk kell, prioritásokat kell felállítaniuk, amely belső intézményi és eszmei homogenitásukra is hat, s amely folyamatosan változó helyeket és esélyeket jelöl ki számukra a többi vallási intézmény között.

POSZT INDIVIDUÁLIS SZEMÉLYFOGALOM

A modern társadalmi és kulturális keretei között értelmezett személyt individuumnak látjuk, bizonyos értelemben a fizikai atom mintájára egy osztatlan egésznek. A filozófia, a szociológia a lélektan és a teológia is személyről, személyiségről, annak magváról, beszél és ennek a gondolkodási modellnek mintájára az identitást is az individuális személyiség és az őt körülvevő egyre inkább plurális kínálatok korrelációjában értelmezi. Az identitás a szinguláris személy szuverén azonosulása a plurális viszonyok között. Ilyen értelemben az identitás egyes számú kifejezés. Ebben a keretben lehet szó erős vagy gyöngye identitásról, fejletlenről vagy kifejlettről, de az identitás megosztottságát netán megkettőződöttségét az összes tudományos megközelítés hibának tekinti, a lélektan a személyiség meghasadásáról beszél, ismert görög nevén, skizofréniáról.

POSZTMODERN ADALÉKOK

Az identitás viszonyrendszerének és dinamikájának eddig ismertetett vázlata a modern viszonyokat vette alapul, vagyis a XX. sz. második felének elsősorban Európára és Észak-Amerikára érvényes paradigmáját. Számos elméleti felvetés és tapasztalat utal azonban arra, hogy a modern paradigma már nem egyedülálló, hogy a mai gondolkodásban – nem utolsó sorban atekintetben is, amit identitásnak és vallásnak nevezünk – valami alapvetően más is jelen van, mint azt a modernben megszokhattuk.

Jean-Francois Lyotard, a posztmodern korszak illetve hozzáállás egyik nagy francia teoretikusa már harminc évvel ezelőtt jelezte, hogy „vége a nagy meta-elbeszéléseknek”, azoknak az egyetemesnek és átfogónak tekintett gondolkodási kereteknek, melyek a modern világban a legalapvetőbb orientációt biztosították – úgy is mondhatjuk a modern mítoszainak. Ilyenek voltak az emberiség jövőjére vonatkozó vezéreszmék, mint „haladás”, „emancipáció”, „technológia” és „világbéke” stb. Ezeknek az ún. meta-elbeszéléseknek egyike az „identitás”, az én, a self, az ego individuális felfogása, a harmonikus önkiteljesedés maximája, amely részben helyébe lépett a keresztény vallási ígéreteknek, melyek kívülről jövő megváltást ígértek, részben pedig odafordult olyan vallási formációkhoz, amelyek az (ön)ismeretre alapozott megszabadulást hirdették, elsősorban a buddhizmushoz és az európai ezoterikához.

A posztmodern divatos kifejezés mögé áttekinthetetlenül sok tartalmat halmozott fel számos tudomány, a filozófiától a színháztudományon át a lélektanig. A sok iskola és nézet – a posztmodern felvetés alapállásának megfelelően – egyáltalán nem törekszik kizárólagosságra, hanem a felvetések egymás melletti és egymásba keveredő kuszasága jellemzi. Abban azonban igen sok szerző egyetért, hogy a poszt-modern kifejezés előtagja nem időbeli egymásutániságot kíván jelezni, miszerint mindaz, ami a modernre volt jellemző, mára már történelemmé nemesült, hanem a modern paradigma utániságot, miszerint vége az egyetemes, mindenkire és mindenhol érvényes kijelentéseknek, átfogó rendszereknek, s részben helyébe, részben melléje felsorakoztak a heterogenitást és pluralitást kiinduló alapnak tekintő rendszerek. A modern meta-elbeszélései nem szűntek meg, a változás lényege inkább az, hogy egyre kevesebben hisznek benne. Nietzsche parafrázálva, Isten nem halott, hanem már nem lényeges.

Ami posztmodernnek nevezünk olyan szemléleti alapállás, amely búcsút mondott a lineáris fejlődélméletnek, komolyan veszi az egyidejűtlenségek egyidejűségét, a különböző orientációs módok szintetizálhatatlanságát, a sokrétű para-

doxonok jelenlétét, melyek folyamatosan különbségeket, ellentmondásosságokat és konfliktusokat provokálnak. Egyszerre, egymás erőterében van jelen ebben a szemléletmódban az egység utáni vágy és a sokféleség melletti állásfoglalás.

Az ilyen értelemben vett posztmodern paradigmára – ismét abban az esetben, ha normatív módon közelítünk hozzá, vagyis valamely külső szempontból értéket mondunk róla – hivatkozva lehet a „minden lehetséges” (anything goes) álláspontra helyezkedni, ugyanakkor lehet benne a sokféle valóság iránti nyitottságra is alapot találni.

Ihab Hassan, a posztmodern egyik legismertebb teoretikusa szerint a „intellektuális barkácsolás”, az „alapját vesztett képzelet fénylő szilánkjai”, amelyek „mind-mind zajongják sajátos témáikat és variációikat”, összefoglalóan a „kulturális lárma”, közvetett bizonyítékai annak, hogy igény van a „megszüntető” és „integratív” akarat közötti űr betöltésére, egy olyan „átmeneti” életszférára, amely az „egydimenziójúság” (Marcuse) és a „Lét nyitottsága” (Heidegger) között helyezkedik el. „Az emberek elkötelezettség nélküli elégedettségre áhítoznak”. (Hassan, 1987; Hassan & Stierstorfer, 2005)

Hans Küng ezt a „tetszőlegesség-pluralizmust”, amely minden vallást egyaránt helyesnek és igaznak tart („anything goes”), az olcsó tolerancia álláspontjaként jellemzi. Szerinte ez félreértett liberalizmus, „ahol az igazság kérdését oly mértékben tekintik lényegtelennek, hogy rákérdezni sem mernek. Az igazság nem lehet más és más a különböző vallásokban. Az igazság csak egy lehet”. (Küng 1997, 11-12 id. Kárpáty, 2001)

VALLÁS ÉS IDENTITÁS A POSZTMODERNBEN

A vallási és kulturális pluralizmus társadalmában, melyekben már nem a modern racionalitás, nagy elbeszélési keretek és a társadalmi diskurzusban megfogalmazódó és elfogadott normák jelentik az elsődleges tájékozódási pontot, hanem a modern paradigmát feloldó, leváltó, minden tekintetben relativizáló poszt-modern, a tájékozódást kereső ember könnyen végletes válasz és döntés felé hajolhat. Az egyik véglet a teljes individuális önkény lehet, a carpe diem (élvezd ki az életet) megújított formája. A bármire való nyitottság semmit sem választó szabadsága azonban káprázat, mert az emberi lehetőségek óceánján más csónakok is ringanak. A döntés, az elkötelezettség, az önkritika és az érdemi dialógus könnyed mosolyú félresöprése éppen abból ad fel a legtöbbet, amit leginkább vágyrna, az önmegevalósításból, a kiteljesedésből, a harmonikus és nyugodt életből.

A másik véglet a posztmodern paradigma eliminálása a premodern újrate-remtésével. Szellemi emigráció a jelen kultúrájának és kérdéseinek világából az egyértelműségek és rend képzelt korábbi világába, párosítva a jelen tarthatatlan állapotokkal szembeni felsőbbrendűség érzésével és ádáz küzdelemmel. Az időtől és tértől függetlennek állított alapok fanatikus hangsúlyozása azonban éppen attól fosztja meg a személyt, hogy valódi tárgyakkal, valódi mással párbeszélve találjon önmagára, azonosságának stabilitására. A bármi lehetséges és a csak egy valami lehetséges alternatívájának azonos lesz az eredménye: elvész benne az ember és elvész számára emberi közege is.

A VALLÁS SZELLEMI ERŐTÉR

A posztmodern lehetőségek és kihívások kulturális közegében a személyes identitással való gondos törődés számára megfogalmazható néhány kulturális tereptárgy, amelyekre figyelve haladhat a barangoló: nem kizárva az eltévedés lehetőségét, de a hazatalálást alappal remélve. A vallások számos orientációs pontot kínálnak a mai ember számára. Ezek kiemelt jelentőségét nem a vallási intézmények politikai pozíciói alapozzák meg, hanem a történelem évszázadainak hagyományai, melyek ezekhez a tartalmakhoz, gesztusokhoz, terekhez újra és újra visszatértek és kortárs kérdéseikre ezeket értelmezve találtak válaszokat. A vallások kiemelt szövegei és cselekvési hagyományai a kultúra klasszikusai közé tartoznak.

Bármerre tekintünk mai korunkban, találkozunk a vallás ilyen-olyan formáival, még hozzá a szekularizációs jóslatokkal ellentétben, melyek a vallás kimúlását valószínűsítették, meglepetésszerű színes gazdagságban. Nem csupán az ismert vallási hagyományok jelennek meg, törekedve az eredetiségre, hanem ezek mai változatai is, sőt egészen új, alternatív vallási eszmék és formációk.

A VALLÁS NEM MEGOLDÁSKÉSZLET

Téved azonban és nagy csalódások fogják érni azt, aki a vallásokra úgy tekint, mint biztos hatású pirulákra, melyekkel szemben csak a bevétel mellett kell aktívan dönteni, azt követően a hatást maga a gyógyszer okozza, az ember közreműködése nélkül. A vallási mítoszok és rítusok nem csak ma nem hatnak automatizmusként. A korábbi évszázadok vagy ezredek emberéről sem vélhető, hogy szinte öntudatlan sodródott a vallási előírások és gyakorlatok keretei között, hiszen az eszmék és a

tapasztalatok közötti feszültséget minden korszakban valamilyen módon kezelnie kellett. A vallások a maguk mítoszaival és rítusaival kulturális erőteret biztosítanak minden kor embere, így a ma eszmélődői számára is. Akár az Olimposz egyszerre nemes és zaftos isten- és félisten történeteire tekintünk, akár a zsidóság kalandozására a mindig jelen lévő és mindig keresendő Kimondhatatlan oldalán, akár India vagy Kína ezerarcú istenformáinak elbódító töménységére, melyek mind az egy megszabadulást hozó belátások tükröződései és akár a keresztény vagy muszlim misztikusok elragadtatásaira, amelyekben a létezés és az élet titkai felfoghatatlan mélységekben tárultak fel – egyikben sem találni csodatévő varázsszert, hanem mindegyikben kipróbált, megalapozott, egyben eleven és titokzatos szemben-levőséget, amellyel végzett párbeszédben a mai kor identitásai megformálódhatnak.

TURISTAUTAK

A meghatározó vallások hagyományai nyilvánosak, mindenki számára hozzáférhetőek, aki vállalja a beavatás és beavatódás különböző szintjeit. Az egyiptomi Halottas könyvet, a Bibliát vagy a Tripitakát bárki kezébe veheti és csipegethet belőle első látásra érthetőnek tűnő tartalmakat. Bárki betérhet egy templomba vagy sztupába és részt vehet a nyitott szertartásokon. Ezek a szövegek és rítusok azonban sok száz évesek, szavaik és gesztusaik igazi mélysége akkor tárul fel, ha a jelen leképeződések mögött az értelmezések fátylain keresztül felcsillannak az eredeti megfogalmazódások. A mítoszok és rítusok alapszavai, összefüggései és mozdulatai olyan alapvetőek, hogy az emberhez magához tartoznak. A fent és lent, az öröm és bánat, a befogadottság és kitaszítottság élményei és értelmezési kísérletei minden kor emberének sajátja. Ez teszi lehetővé, hogy a sok ezer éves szövegek ma is sokkal többek, mint információk: megszólítanak, megérintenek, elcsábítanak. Ez a primer közvetlenség az identitás vallási forrásaival zajló találkozásnak általános módja, amely bárki rendelkezésére áll és saját felelősséggel használható.

Az adekvát értelmezéseket is igénylő kereső számára azonban a vallások történelmi tereinek bejárásához beavatott vezetőkre van szükség. A közvetlen megértés flörtjei után a felelős egybekelés és egyesülés csak igényesebb és megalapozottabb ismeretekre alapulhat. Aki erre a kalandra vállalkozik, annak tanulásra van szüksége. Nem csak azért, hogy saját keresésének útján megtalálja a biztonságos ösvényeket, hanem azért is, hogy ne engedjen a plurális valláspiacon zajosan és színesen kínált bővliknek. A vallásra is érvényes, mint minden másra – a kapcsolatra és

a gyógyításra is –, hogy minél nagyobb a benne rejlő lehetőség, annál nagyobb a hozzá kapcsolódó felelősség.

INTERIORIZÁCIÓ ÉS ALKALMAZÁS

Szinte minden vallási közösség – a mai vallási piaci alaphelyzetből fakadóan kiemelt mértékben is – saját üdvösség-kínálatát megjeleníti a társadalom számára. Ebben a jelenlétben természetesen keverednek az ékszer, a biszu és a kacat. Gyakorta tapasztalni, hogy a legszínesebb és leghangosabb reklámok mögött találhatók a legsilányabb termékek, a legnagyobb becsapások, s ez igaz a kulturális és vallási kínálatokra és javakra is. A vallási kínálatok, megváltás és gyógyulás-ígéretetek esetében a dolog természetéből fakadóan az egész személy, az egész identitás, az egész kapcsolati rendszer kockáztat. A kipróbálás logikája nem alkalmazható visszafordíthatatlan folyamatok esetében. A vallások esetében végső soron mindig a titkok ígéretes sötétjébe ugrik a kereső, de a vallási és a pseudo-vallási termékek piacán tanácsos megfontoltan választani, csak megfelelő utánajárást követően bízni a termékekben.

Ennek az esszének kereteit szétfeszítené, ha részletesebben tárgyalni kívánnánk a vallási alapú beavatkozásokra vonatkozó minőségbiztosítás kérdéseit. Egy gondolat erejéig azonban fontos kitérni erre az összefüggésre. A vallási ígéretetek nagy része nem pusztán a kozmosz természetére és rendezettségére, nem csak a társadalmi normák forrására vonatkozóan kínál perspektívát, értelmezéseket, akár konkrét megoldásokat, hanem mai korunkban szinte leginkább az átfogó értelemben vett egészségre, testi-lelki harmóniára, az egyén és a közösség önmagával és egymással folyó kiegyensúlyozott együttműködésére vonatkozó üdv-ajánlatok kapnak kiemelkedő szerepet. (V. ö. Riesebrodt, 2010) Ezeknek az ígéreteteknek valóra válása vizsgálható és véleményem szerint vizsgálendő is a profán tudomány eszközeivel. A vallási alapú eljárások csak az erősen valláskritikus megközelítés számára jelentik a profán megközelítések kizárását. Szokványos esetben inkább támogatják egymást. A rendkívüli esetek pedig rendkívüli odafigyelést és akár beavatkozást igényelnek, amely nem csak az egészség vonatkozásában igaz.

A MÁSODIK NAIVITÁS FELÉ

Végére érve a modernből posztmodernbe forduló XXI. századunkban az identitás és vallás közös területeinek vázlatos ismertetésének Paul Ricoeur egy gondo-

latát szeretném befejezésül idecitolni. Ricoeur megkülönbözteti az első naivitást a második naivitástól. Az első a gyermek naivitása, amely tekintélyekre alapul, s amelyet szükségképpen csalódások és kijózanodások követnek. A személyiség fejlődésének, az identitás további alakulásának ez azonban nem utolsó állomása. Az első naivitás elvesztése után nem elég megmaradni a kijózanodottság racionálisan szabályozott és minden tekintetben átlátható fázisában, hanem egyet még tovább lehet lépni – és szert tenni a második naivitásra, a felnőtt játékára, a bölcs kalandjára.

IRODALOM

- BERGER, P. L. (1979). *The heretical imperative : contemporary possibilities of religious affirmation* (1st ed.). Garden City, N.Y.: Anchor Press.
- BERGER, P. L. – LUCKMANN, T. (1975). *A valóság társadalmi konstrukciója*. Budapest.
- HASSAN, I. H. (1987). *The postmodern turn : essays in postmodern theory and culture*. [Columbus]: Ohio State University Press.
- HASSAN, I. H. – STIERSTORFER, K. (2005). *Return to postmodernism : theory, travel writing, autobiography : festschrift in honour of Ihab Hassan*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- KÁRPÁTY, Á. (2001). *Buddhizmus Magyarországon, avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene* (Vol. 76). Budapest: MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont.
- RIESEBRODT, M. (2010). *The promise of salvation: a theory of religion*. Chicago: University of Chicago Press.